

МЕТОДОЛОГІЧНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОБОРОНИ ДЕРЖАВИ

Пашинський В. Й.,

кандидат юридичних наук, доцент,

докторант кафедри адміністративного права юридичного факультету

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

У статті розглядаються сучасні наукові погляди на проблемні питання методології юридичної науки, визначення та застосування методологічних підходів та методів наукового пізнання у процесі дослідження проблем адміністративно-правового забезпечення оборони держави.

В статье рассматриваются современные научные взгляды на проблемные вопросы методологии юридической науки, определения и применения методологических подходов и методов научного познания в процессе исследования проблем административно-правового обеспечения обороны государства.

The article deals with modern scientific views on problem issues in the methodology of legal science, the definition and application of methodological approaches and methods of scientific knowledge in the process of studying the problems of administrative and legal protection of the state.

Ключові слова: методологія, методологія юридичної науки, методологічні підходи, методи наукового дослідження, філософські методи, загальнонаукові методи, спеціально-наукові методи.

Постановка проблеми. Дослідження такого складного, багатогранного державно-правового явища як оборона держави, що пронизує всі сфери життя суспільства, потребує використання всіх наявних методів наукового пізнання, які дозволяють вирішити наукову проблему та досягти поставленого наукового завдання. Варто наголосити на тому, що особливо зростає та проявляється значення методології наукового пізнання у кризові моменти розвитку суспільства, наприклад, у часи масштабних вимушених реформ, міжнаціональних конфліктів, військової агресії та окупації частини території держави, корупційних розладах у державному управлінні і т.п. У таких умовах тільки справжні наукові методи можуть допомогти швидко і ефективно знайти відповіді на запитання: як стабілізувати і виправити несприятливу суспільно-політичну ситуацію [1, с. 239]. Це стосується безпосередньо і нинішньої ситуації в Україні, коли в умовах проявів сепаратизму, військової агресії з боку РФ, постає проблема проведення ефективної оборонної реформи та адміністративно-правового забезпечення оборони держави. Вирішити ці завдання неможливо без визначення методології як наукових досліджень у сфері оборони, так і методології практичної діяльності як форми реалізації нових знань щодо забезпечення оборони держави.

Аналіз досліджень і публікацій. Питання методології сучасної юридичної науки та її галузей, аналізу методологічних підходів та методів наукового пізнання у своїх наукових працях досліджували С.В. Вишневецька, С.Д. Гусарєв, Г.О. Дубов, М.С. Кельман, Д.А. Керимов, В.К. Колпаков, М.І. Козюбра, М.В. Костицький, П.М. Рабінович, В.М. Сирих, О.Д. Тихомиров та інші. Безпосередньо питання методології дослідження проблем національної безпеки і оборони розглядали В.А. Ліпкан, Г.В. Новицький, Г.П. Ситник, В.В. Сокурєнко та інші.

Метою статті є розглянути сучасний методологічний інструментарій юридичної науки, який доцільно використовувати для дослідження проблем адміністративно-правового забезпечення оборони держави.

Виклад основного матеріалу. На сьогодні питання методології є доволі складним і дискусійним, немає єдиного розуміння щодо змісту методології сучасної юридичної науки, це поняття по-різному трактується в науковій літературі. Взагалі методологія (від грецького *methodos* – спосіб, метод, і *logos* – наука, знання) – буквально «метод творення науки, знань». Як зазначає В.М. Сирих, методологія у точному значенні цього слова – вчення про методи, особлива наука, що ставить своїм безпосереднім завданням розроблення і вдосконалення системи прийомів, способів наукового пізнання, оскільки «логос» не може бути чимось іншим, ніж вченням, думкою, поняттям [2, с. 361].

У науковій юридичній літературі можемо знайти різні визначення методології юридичної науки [3, с. 68; 4, с. 181]. Так, М.С. Кельман у своїй монографічній роботі з методології юридичної науки, на підставі різних визначень методології, класифікує їх так: 1) учення про структуру, логічну організацію, методи й засоби діяльності; 2) систему принципів і способів організації; 3) систему підходів, методів і засобів; 4) сукупність підходів, способів, прийомів і процедур; 5) учення про структуру, логічну організацію, методи, засоби й форми діяльності. При цьому сам учений визначає методологію як вчення про структуру, логічну організацію, методи, засоби і форми діяльності дослідника в процесі пізнання ним досліджуваних явищ [5, с. 39–42].

Як бачимо, у сучасній науковій літературі поняття «методологія» має подвійне трактування, розглядається у двох основних аспектах: по-перше, як вчення про метод; по-друге, як система методів, підходів, способів, що використовуються в тій чи іншій науці, теорії для наукових досліджень [6, с. 29]. При цьому метод, найчастіше, розглядається, як спосіб побудови і обґрунтування системи знань про досліджуваний об'єкт [7, с. 276]; як спосіб або засіб одержання знання [1, с. 150]. Спираючись на ту чи іншу теорію методів дослідження (теоретичну систему), метод характеризується підходом, що визначає основний напрям вирішення наукового завдання. Варто зазначити, що в юридичній науці загалом відсутній єдиний підхід щодо розуміння та розмежування методів та методологічних підходів. Але безспірним у розумінні методу є те, що його розглядають як особливий компонент дослідницької діяльності, з допомогою якого відбувається пізнання об'єктивних закономірностей.

Методологія як основа наукового пізнання поділяється на дві органічно пов'язані між собою і взаємодіючі частини: загальну методологію і методологію галузевих наук, зокрема методологію юридичної науки [2, с. 95]. Як зазначає М.І. Козюбра, серед арсеналу методів, якими користується юридична наука, практично немає жодного, який не застосовувався б в інших областях наукового пізнання [8, с. 7–8]. Це і визначає характер методології права, яка на основі загальної методології пропонує систему дослідження правових об'єктів (вчення про ці методи), узагальнює теоретичні положення, що мають гносеологічне значення, а також включає світорозуміння, світогляд дослідника [9, с. 95].

В юридичній науці, враховуючи її галузеву специфіку та особливості поставлених наукових цілей і завдань, використовують різні методи дослідження, у цілому сукупність, систему методів дослідження, які дозволяють досягти поставленого завдання та отримати нові знання. Більшість авторів виділяють у структурі методології юридичної науки такі основні рівні – філософсько-світоглядний (світоглядний), загальнонауковий (міждисциплінарний), конкретно-науковий, спеціально-науковий [3, с. 68]; деякі також додають до цих основних рівнів окремо рівень процедур і методик – притаманний конкретному науковому дослідженню тієї або іншої властивості об'єкта. При цьому між наведеними рівнями методології правознавства існують органічний зв'язок, залежність, підпорядкованість і взаємопроникнення [10, с. 61–62]. В.А. Ліпкан, який дотримується подібних поглядів, зазначає, що, досліджуючи питання національної безпеки, складовою якої виступає оборона, можна послуговуватися більш простою класифікацією, що зберігає сутнісну константу структури методологічного знання: універсальні, загальнонаукові та спеціально-наукові методи [7, с. 269].

Разом з тим не всі науковці погоджуються з таким підходом щодо рівнів структурної організації методології юридичної науки. На думку М.В. Костицького, коли йдеться про методологію в юридичній науці, необхідно відмовитися від ієрархії методологій, що визначається як філософська, загальнонаукова, конкретно-наукова. Методології слід «розташувати» по горизонталі й використовувати їх може вчений за власним вибором. Необов'язково зашорювати себе методологією, можна використовувати методи з різних методологій (у розумних, звичайно, межах), тобто методика конкретного наукового дослідження може виглядати як мозаїка методів [11, с. 3–11]. Поділяючи цю думку, хочемо наголосити, що дослідження такого комплексного державно-правового явища як оборона держави, що перебуває у системі складних суспільних відносин, зв'язків та залежностей із сукупністю інших суспільних явищ, інститутів і процесів [12, с. 4–14] та питань її адміністративно-правового забезпечення, вимагає застосування всього наявного в сучасній науці методологічного інструментарію пізнання навколишнього світу та державно-правових закономірностей.

Що стосується дослідження адміністративно-правового забезпечення оборони держави, то, на думку В.В. Сакурєнка, методологія дослідження публічного адміністрування сфери оборони в Україні – це сукупність методів пізнання і технік, завдяки яким вирішуються спеціальні дослідницькі завдання, пов'язані із дослідженням особливостей діяльності відповідних суб'єктів щодо виконання ними функцій, спрямованих на реалізацію публічного інтересу у сфері оборони в Україні [13, с. 17]. Враховуючи останні дослідження щодо методології правознавства, на нашу думку, методологія дослідження адміністративно-правового забезпечення оборони держави – це система взаємопов'язаних методологічних підходів, методів, прийомів, способів, засобів, методик пізнання і технік, за допомогою яких вирішуються наукові дослідницькі завдання, пов'язані із дослідженням

особливостей адміністративно-правового забезпечення оборони держави. Методологія дослідження адміністративно-правового забезпечення оборони держави визначає, з допомогою яких методологічних підходів, методів і засобів юридична наука вивчає питання виникнення, функціонування та розвитку такого державно-правового явища як оборона української держави.

Безумовно, як уже зазначалося, методи дослідження об'єктивно обумовлені предметом дослідження. Предмет дослідження (тобто певна сторона, грань, властивість об'єкта дослідження) «веде» за собою дослідницький метод, визначає межі його застосовуваності, придатності [14, с. 25]. Саме предмет нашого дослідження, яким є закономірності виникнення, функціонування та розвитку такого складного державно-правового явища як оборона української держави, її адміністративно-правове забезпечення, визначає методологічні підходи та дослідницькі методи, межі їх застосовуваності та прийнятності.

Філософсько-світоглядною основою нашого дослідження виступає принцип плюралізму при виборі методологічних підходів, методів та прийомів, досягнутих сучасною наукою, включаючи юридичну науку. У правових дослідженнях як теоретичний плацдарм і як відправна основа методів пізнання розглядається філософія, яка пояснює загальні закономірності розвитку і пізнання всіх явищ [15, с. 51]. Серед філософських, філософсько-світоглядних методів як найбільш загальних і універсальних методів пізнання і діяльності, одержання теоретичного знання, як правило, виділяють: матеріалістичний чи ідеалістичний, діалектичний чи метафізичний [16, с. 103], або метафізичний, діалектичний та формально-логічний методи [3, с. 83–84]. У контексті дослідження оборони держави серед філософських методів провідне місце належить діалектичному методу, який спрямовує суб'єкт пізнання на розгляд певних об'єктів у постійному взаємозв'язку між ними та з різноманітними явищами людського буття, іншими державно-правовими явищами. Діалектичний метод дозволяє досліджувати державно-правові явища у їх постійному розвитку через використання основних категорій і законів діалектики [17, с. 64]. За допомогою діалектичного методу досліджено та з'ясовано особливості і закономірності розвитку системи оборони української держави в різні історичні періоди, взаємозв'язок та залежність її адміністративно-правового забезпечення, що відбувається відповідно до загальних закономірностей і тенденцій розвитку суспільства, держави та системи права, її подальший розвиток разом із розвитком самої держави; розвиток оборони як складової, основного інституту держави, місце і роль оборони держави в системі національної безпеки України та її вплив на ефективність системи національної безпеки; правову природу та місце Збройних сил України, інших військових формувань у суспільстві, державі, структурі сектору безпеки і оборони, проблеми їх реформування тощо.

Із діалектичним методом змістовно пов'язаний герменевтичний метод, який є одним із найбільш дієвих філософських методів аналізу текстів джерел права. Застосування герменевтичного методу в контексті дослідження оборони держави мало місце в процесі з'ясування змісту та тлумачення текстів історичних джерел права, законодавчих та нормативно-правових актів різних історичних періодів як основи правового закріплення та адміністративно-правового забезпечення оборони держави, нормативного тлумачення функцій, завдань, повноважень та відповідальності суб'єктів забезпечення оборони держави.

Також використовувалася група методів дослідження, які в науковій літературі називають загальними, загальнонауковими (міждисциплінарними) методами. На підставі змістовного критерію серед загальнонаукових виділяють порівняльний, системний, структурний, функціональний, синергетичний, поведінковий, інституціональний, історичний, логічний та інші методи цього рівня [3, с. 85]. Особливе значення має застосування системного методу, який сучасною наукою розглядається як один із основних методів наукового пізнання. Системний метод дозволяє розглядати оборону держави як цілісну соціальну систему, багатогранне комплексне суспільне явище, яке перебуває у системі складних суспільних відносин, зв'язків та залежностей із сукупністю інших суспільних явищ, яка об'єднує взаємопов'язані підсистеми та елементи, що охоплюються діалектикою цілого і частини, загального і окремого.

Слід наголосити, що для вивчення державно-правових явищ, вивчення правової реальності принципове методологічне значення має також і системний (комплексний) підхід до використання різних методологічних підходів і методів. Адже методологічні підходи і методи не ізолювані один від одного і можуть мати взаємозумовлений, інтегративний характер, що викликає появу похідних, синтезованих методів і підходів. Так, у нашому дослідженні, враховуючи специфіку предмета, в межах системного підходу застосовується системно-структурний, системно-функціональний методи. Це пояснюється тим, що оборона держави, як і будь-яке соціальне державно-правове явище є багатограним, тому важливим є комплексне, системне дослідження його властивостей як цілісного системного явища і його різноманітних підсистем, складових, елементів, а також умов і факторів, що визначають це явище та впливають на його розвиток, виявлення впливу властивостей окремих частин на систему в цілому, визначення оптимального

режиму її функціонування. Застосування вказаної групи системних методів дозволило дослідити властивості складових оборони на рівні відповідних сфер суспільної діяльності; на рівні суспільних відносин та системи права (системи адміністративного права, військово-адміністративного права та його інститутів); на рівні відповідних державних інституцій (структура, рівень організації, ступінь сталості, розвиненості сектору безпеки і оборони, сил оборони); системи та складових адміністративно-правового забезпечення оборони української держави; на рівні внутрішніх та зовнішніх факторів, які впливають на розвиток і саморозвиток системи оборони, розвиток системи адміністративно-правового забезпечення оборони; розмежування функції і повноваження в єдиній системі забезпечення оборони держави.

Дослідження оборони держави з позиції синергетики, використання синергетичного методу у поєднанні з іншими методами дозволяє враховувати різні випадкові чинники, які можуть мати ключове значення в умовах «гібридної війни» щодо прогнозування можливих наслідків для забезпечення оборони. Безпосередньо синергетичний метод нами використовувався під час дослідження питань ролі громадянського суспільства у забезпечення оборони нашої держави, впливу різних зовнішніх та внутрішніх чинників на забезпечення оборони і на проведення оборонної реформи.

Досліджуючи проблеми адміністративно-правового забезпечення оборони держави, також застосовувався історичний метод, який дозволяє розглядати виникнення, формування та розвиток цього державно-правового явища у хронологічній послідовності та нерозривній єдності з генезою суспільства, суспільних відносин та держави. Застосування історичного методу дозволяє досягнути правову природу такого суспільного феномена, як оборона держави крізь історичну трансформацію поглядів на це суспільне явище, правових норм та системи права, що регулюють сферу оборони, розвиток системи оборони та суб'єктів оборони в історичній ретроспективі, з урахуванням історичного досвіду. Варто наголосити, що історичний метод дає змогу також врахувати досвід та прорахунки незалежної української держави в реформуванні воєнної організації держави і в підсумку забезпечити ефективне адміністративно-правове забезпечення оборонної реформи.

Також застосовувалася група спеціально-наукових методів дослідження, до яких різні вчені відносять історико-правовий метод, порівняльно-правовий, формально-юридичний і метод інтерпретації (тлумачення) [17, с. 74]; формально-юридичний, порівняльно-правовий, системного правового аналізу, соціального правового дослідження, правового моделювання, юридичної статистики та деякі інші [1, с. 245].

Порівняльно-правовий метод застосовувався для виявлення загальних тенденцій і закономірностей правового розвитку системи оборони, що притаманні різним правовим утворенням у межах однієї держави, з'ясування їх закономірностей та особливостей у специфічних умовах інших країн. Особливого значення порівняльно-правовий метод набуває в умовах європейської інтеграції України, адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу, інтеграції в євроатлантичний безпековий простір, приведення системи оборони до стандартів НАТО. Його використання дає змогу врахувати досвід правового регулювання питань оборони, тенденції розвитку законодавства у сфері оборони в демократичних державах, запозичити позитивний досвід законотворення, під час проведення оборонної реформи створити систему адміністративно-правового забезпечення оборони відповідно до стандартів НАТО.

Серед інших методів у нашому дослідженні застосовувався формально-юридичний метод, який в юридичній науці інколи називають формально-нормативістським, або просто юридичним [17, с. 76]. Застосування формально-юридичного методу дозволяє на основі аналізу діючих правових норм та отриманих теоретичних результатів здійснити формалізацію отриманих наукових знань у правовій формі, нових правових нормах та правових актах.

Окрім того, в процесі дослідження питань оборони застосовувалися й інші методи наукового пізнання на всіх рівнях методології сучасної науки, вибір та продуктивне використання яких залежить від конкретних завдань дослідження та особливостей об'єкта пізнання. Враховуючи, що в науці взагалі немає так званих «чистих» методів дослідження, для отримання нових знань, вирішення теоретичних і практичних питань адміністративно-правового забезпечення оборони держави, необхідне комплексне використання різних методів і підходів у їх єдності та взаємному доповненні.

Висновки. Саме таке поєднання різних методів дослідження дає змогу найбільш повно розкрити сутність цього правового явища, прогнозувати напрями його розвитку, отримати нові теоретичні знання та розробити практичні пропозиції щодо адміністративно-правового забезпечення оборони держави, забезпечити ефективне правове регулювання та правореалізацію у сфері оборони держави.

Водночас використані нами методи наукового дослідження не вичерпують методологічного різноманіття підходів і методів, які також будуть розвиватися у процесі подальших наукових пошуків у сфері забезпечення оборони України.

Література:

1. Кельман М.С. Методологія сучасного правознавства: становлення та основні напрями розвитку. Дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.02 – теорія держави і права: історія політичних і правових вчень. К. 2013. 449 с.
2. Сырых В.М. Логические основания общей теории права: В 2-х т. Т.1: Элементный состав / В.М. Сырых. М.: Юрид. Дом «Юстицинформ», 2000. 528 с.
3. Гусарев С.Д. Юридична деонтологія (Основи юридичної діяльності): Навч. посіб. / С.Д. Гусарев, О.Д. Тихомиров. К.: Знання, 2005. 655 с.
4. Рабінович П.М. Основи загальної теорії права та держави: Навч. посіб. Вид. 9-те, зі змінами. Львів: Край, 2007. 192 с.
5. Кельман М.С. Юридична наука: проблеми методології : монографія / М.С. Кельман. Тернопіль: Терно-граф, 2011. 492 с.
6. Протасов В.Н. Теория государства и права. Проблемы теории государства и права / Протасов В.Н. [2-е изд., доп.]. М.: Юрайт-М, 2001. 346 с.
7. Ліпкан В.А. Адміністративно-правове регулювання національної безпеки України: Монографія. К.: Текст, 2008. 440 с.
8. Козюбра М. Право як явище культури / М. Козюбра // Право і культура: теорія і практика: матер. міжнар. наук.-теор. конф. К., 1997. С. 29–35.
9. Керимов Д.А. Методология права: Предмет, функции, проблемы философии права. 5-е изд. М. Изд-во СГУ, 2009. 521 с.
10. Кельман М.С. Юридична наука: проблеми методології: [монографія] / Михайло Степанович Кельман. Тернопіль: ТЗОВ "Терно-граф", 2011. 492 с.
11. Костицький М.В. Деякі питання методології юридичної науки. Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ, №1. 2013. С. 3–11.
12. Пашинський В.Й. До проблеми визначення поняття «оборони держави» в системі національної безпеки України. Адміністративне право і процес. №1 (19). 2017. С. 4–14.
13. Сокурєнко В.В. Публічне адміністрування сферою оборони України./ дис.... док. юр. наук, Київ. 2016. 574 с.
14. Рабінович П.М. Основи загальної теорії права / П.М. Рабінович. К.: Аттіка, 2001. 276 с.
15. Керимов Д.А. Методология права (предмет, функции, проблемы философии права). 2-е изд. / Д.А. Керимов. М.: Аванта +, 2001. 560 с.
16. Рабінович П.М. Методологія юридичної науки / П.М. Рабінович // Юридична енциклопедія: в 6 т. К. : Укр. енцикл., 2001. Т. 3. 2001. 789 с.
17. Вишневецька С.В. Методологія науки трудового права: монографія/ С.В. Вишневецька. К.: Ніка-Центр, 2014. 332 с.